

worden in verschillende bewoordingen driemaal uitgelegd. Er is een onderhoudend portret van de journalist Charles Boissevain, maar verderop in het boek wordt hij opnieuw aan de lezers voorgesteld. Enkele herhaald terugkerende kwesties, zoals de bestrijding van de prostitutie, vragen om behandeling in een algemener kader. De mogelijkheid tot vergelijking wordt weinig benut. Het was een verstandig idee om een register van onderwerpen toe te voegen, maar dat is, net als het namenregister, zo slordig dat het nauwelijks bruikbaar is. Twee of drie bijdragen laten het schema van de korte biografie los, en beperken zich plotseling tot een enkele episode. Over de levensloop van Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck na 1911 wordt niets meegedeeld. Het stuk over Care! Adama van Scheltema is een sentimenteel verhaal over zijn jeugdijaren, dat eindigt op het moment dat hij als schrijver van belang begint te worden.

En dan is er de inleiding. Die begint als volgt: 'Wij willen Holland hoog opstoten midden in de vaart der volken', oreerde de literator Lodewijk van Deyssel in 1884. Zijn voornemen gold vooral de letterkunde, maar veel tijdgenoten zullen er graag een bredere betekenis aan toegekend hebben. Omstreeks 1880 was Nederland weliswaar niet meer 'het Europeesche China', zoals Van Deyssel klaagde, maar naar West-Europese maatstaven liep ons land wel enigszins achterop. De economie werd nog sterk gedomineerd door handel en landbouw ...'. Ten eerste: Van Deyssel schreef niets van dien aard in 1884, laat staan dat hij oreerde. *Nieuw Holland*, waaruit de beroemde zin afkomstig is, verscheen in 1894. Dat het jaartal 1884, dat Van Deyssel er onder zette, een mystificatie was, werd al lang geleden door Harry Prick aangetoond. Ten tweede: waarom moet, in een boek dat de Tachtigers verder buiten beschouwing laat, het zelfbeeld van deze artistieke avant-garde als maatstaf worden genomen? Ten derde: is industrie altijd de beste indicatie van welzijn en voorspoed, en is de dominantie van handel en landbouw een vanzelfsprekend teken van achterstand?

In de afgelopen decennia hebben tal van historici geprobeerd aan te tonen dat Nederland in de jaren 1860 tot 1890 niet verkeerde in een cultureel, wetenschappelijk en economisch isolement, zoals onder invloed van de Tachtigers te vaak is beweerd. Een vergelijkbare reeks opstellen over belangwekkende persoonlijkheden zou ook voor die periode gemakkelijk kunnen worden samengesteld. *In de vaart der volken* had meer zorg bij de bewerking verdiend. Wat de kwaliteiten van de afzonderlijke bijdragen ook zijn, de bundel als geheel is nu niet meer dan een pas op de plaats.

W. E. Krul

P. Jobse, C. F. van Fraassen, ed., *Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1900-1942* (4 dln.; Rijks geschiedkundige publicatiën. Kleine serie LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXIV; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, xii + 578, xii + 711, x + 655, xi + 261 blz., f395,-, ISBN 90 5216 074 0 (I), ISBN 90 5216 076 7 (II), ISBN 90 5216 077 5 (III), ISBN 90 5216 078 3 (IV)).

Bronnenpublicaties hebben per definitie eeuwigheidswaarde. Ook deze, onder auspiciën van het Instituut voor Nederlandse geschiedenis prachtig uitgegeven, vierdelige publicatie van bronnen betreffende de Ambonese eilanden zal nimmer een opvolger krijgen, maar wel tot in lengte van dagen voor onderzoekers van dit gebied een onmisbaar hulpmiddel zijn. Deze overweging moge althans enigermate tot verontschuldiging strekken voor de late verschijning van deze bespreking. De twee bewerkers, in het bijzonder Van Fraassen die het leeuwendeel van het werk voor zijn rekening nam, verdienen onze dank voor de zorgvuldigheid en acribie waar-

mee ze de ruim 320 documenten selecteerden en annoteerden. Het is een uitermate afwisselend menu geworden, dat ze ons hebben voorgezet, zoals één blik op de inhoudsopgave bij de delen I—III, die de eigenlijke documenten bevatten, ons leert: patrouille- en militaire rapporten uit de begintijd van deze eeuw, toen de pacificatie van vooral Seram met zijn 'woeste' bevolking nog in volle gang was, memories van overgave en andere bestuursrapporten en -verslagen, zendings- en kerkelijke berichten, veel documenten ook over de nationalistische beweging, evenals stukken van Ambonese hand, volksverhalen en dergelijke, waari de in mythische nevelen gehulde geschiedenis van het gebied en zijn bewoners ons wordt onthuld.

Aangezien de vier delen gelijktijdig verschenen, is het geen bezwaar dat de verantwoording van de eindselectie van het materiaal pas in het vierde deel, dat ook de registers en de literatuurlijst bevat, wordt gegeven. Daaruit valt af te leiden dat de bewerkers zich lieten leiden 'door het idee dat de bronnenuitgave een zo breed mogelijk tijdsbeeld dient te geven van Ambon en omliggende eilanden, alsmede van de politieke activiteiten van Ambonezen elders in Nederlands-Indië voor zover die activiteiten van invloed waren op de samenleving in de Molukken zelf'. Hun doel was niet alleen bouwstenen te leveren voor wetenschappelijke verhandelingen maar ook voor lesmateriaal ten behoeve van Molukse kinderen in Nederland. Daarbij beperkten zij welbewust hun keuze tot het in Nederland aanwezige archiefmateriaal, meestal te vinden in het Algemeen Rijksarchief en aangevuld met wat zendingsarchieven en de handschriftenafdeling van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde te bieden hadden. Het in Indonesië aanwezige bronnenmateriaal wacht nog op uitgave (afgezien van een bloemlezing van negentiende-eeuwse archiefstukken die in 1982 verscheen).

Is er in deel I (de jaren 1903-1918) veel te vinden over de gezagsvestiging, vooral in de dagen van Van Heutz (en *niet* Van Heutz, zoals pagina 39 van deel IV laat weten), het tweede deel (over 1918-1926) is vooral gewijd aan de opkomst en de bestrijding van de nationalistische beweging en haar voormannen, die ook de Ambonese eilanden niet onberoerd lieten. Boeiend is bijvoorbeeld het in november 1924 aan de leider van de Sarekat Ambon, Patty, afgenomen verhoor op vraagpunten en diens memorie van verdediging, die hier voor het eerst worden gepubliceerd. Zij bieden een goed beeld van zijn motieven en overwegingen. Zijn vertrouwen dat het Nederlandse bestuur hem rechtvaardig zou behandelen, werd overigens niet gehonoreerd; hij werd begin 1925 geïnterneerd. In het derde deel (de jaren 1926-1942) lijken de Ambonese eilanden in politiek rustiger vaarwater gekomen, maar steekt al spoedig de economische depressie op, waarvan de neerslag in de in dit deel gepubliceerde documenten te vinden is. Ook kerkelijke zaken, culminerend in het streven naar een zelfstandige Molukse Protestantse Kerk, vragen dan verhoogde aandacht. Dit deel en daarmee de eigenlijke bronnenpublicatie wordt afgesloten met enkele verslagen van de strijd om Ambon begin 1942.

Als wij rekening houden met het werk van G. J. Knaap, die in 1987 de memories van overgave van de VOC-gouverneurs van Ambon liet verschijnen, dan is er thans nog één belangrijke leemte in de Ambonese geschiedschrijving die op invulling wacht. Dat is de negentiende eeuw. Het is opmerkelijk in de verantwoording bij deel IV te lezen, dat indertijd (begin jaren tachtig) werd aangenomen dat er voor dit tijdvak in het Algemeen Rijksarchief onvoldoende materiaal voorhanden zou zijn om een afzonderlijke uitgave te rechtvaardigen. Er is voor zo'n publicatie meer dan genoeg stof en zelfs heel veel meer als men de in het Arsip Nasional te Jakarta aanwezige documenten daarbij zou betrekken. Hun slechte staat vergt trouwens dringend maatregelen die deze stukken, al is het maar op microfilm, voor toekomstig onderzoek veilig stellen. Laten we hopen dat Van Fraassen ook dit werk op zich wil nemen. En als hij dan toch bezig is (en blijft), zou het dan voor een beter besef door Molukkers van hun eigen verleden niet een goede zaak zijn om nog eens de belangrijkste documenten over Ambon uit de periode 1945-1950 in een handzame uitgave bij elkaar te brengen? Weliswaar werd over de

voorgeschiedenis van de republiek der Zuid-Molukken al veel gepubliceerd, maar die documentatie is nogal verspreid en gemakkelijk aan te vullen met hetgeen in ARA-archieven als die inzake de Indische algemene secretarie en rapportage Indonesië voorhanden is.

C. Fasseur

H. Coumou, *Sociale pedagogiek in Nederland 1900-1950* (Dissertatie Leiden 1998, Ontwikkeling opvoeding onderwijs; Leiden: DSWO press, 1998, 231 blz., ISBN 90 6695 138 9).

In 1949 werd in het Academisch statuut voor het eerst als afzonderlijke studierichting de pedagogiek opgenomen. Het onderdeel daarvan dat zich richtte op de opgroeiende jeugd kreeg in de praktijk de benaming 'sociale pedagogiek'. Die term bestond al meer dan een eeuw. In zijn proefschrift gaat Coumou na, wat men daar in de Nederlandstalige literatuur tot plusminus 1950 eigenlijk onder verstond. Een zekere vaagheid heeft het begrip 'sociale pedagogiek' van het begin af aan gehad. Immers, zulke diverse terreinen en thema's als de verhouding tussen individu en gemeenschap, opvoeding tot staatsburgerschap, de pedagogische taak van de school, de relatie tussen sociale pedagogiek en sociaal werk en heel algemeen het overdragen van waarden en normen in het belang van een geordende samenleving werden er in de wandeling mee aangeduid.

Coumou hanteert geen afgebakende definitie van zijn onderwerp. Hij gaat er vanuit dat sociale pedagogiek dat is, wat iedereen die erover heeft geschreven sociale pedagogiek noemt. De voornaamste ideeën daarover stamden uit Duitsland. Maar vanaf de eeuwwisseling werd er ook door Nederlandse pedagogen enthousiast over geschreven. Moet het in de opvoeding gaan om de ontwikkeling van de persoon als individu? Of is het individu ondergeschikt aan de gemeenschap waar het toe behoort, en moet het kind als een sociaal wezen beschouwd worden, dat door die gemeenschap en voor die gemeenschap gevormd moet worden, zoals bijvoorbeeld de katholiek Lamers voorstaat? Is sociale pedagogiek identiek aan 'staats-opvoeding' zoals veel protestantse pedagogen als Bavinck en Kohnstamm menen? Zij staan daar afwijzend tegenover. Voor hen dient de opvoeding uit te gaan van 'de ouders of van particulieren', niet van de staat. Sociaal-pedagogen vinden daarentegen dat de kosteloze, neutrale staats-school de beste plaats is voor opvoeding: "de school aan de ouders' is eene anti-sociale leuze. Men zou ... de beunhazerij en het onverstand in de hand werken, als men aan de ouders medezeggenschap gaf in vragen, waar zij geen verstand van hebben'.

Coumou vat de vaak betrekkelijk verwarde debatten kort en helder samen, en onderscheidt naast aperte voor- en tegenstanders van sociale pedagogiek ook een aantal pedagogen dat sociale en individuele pedagogiek wil combineren. Hij noemt onder anderen de gereformeerde hoogleraar theologie Herman Bavinck. Die hoopte op een synthese: 'individu en gemeenschap ... zijn correlata, staan in wisselwerking, oefenen beide invloed op elkaar uit'.

Al meteen in het begin van zijn dissertatie maakt Coumou duidelijk dat het hem gaat om een geschiedenis van begrippen en niet om 'zaken'. Daarom schrijft hij niet over wat mensen gedaan hebben, maar gaat na wat ze hebben geschreven. Voor veruit de meeste pedagogen was de sociale pedagogiek niet meer dan een onderdeel van het geheel van de pedagogiek. Coumou maakt in het tweede deel van het boek veel werk van twee pedagogen, die in de jaren twintig en dertig van de sociale pedagogiek hun hoofdrichting gemaakt hebben: Jacob Kohlbrugge en Carl Mennicke. Beiden zijn ze in de vergetelheid geraakt, en een beetje begrijpelijk wordt dat wel. Sociale pedagogiek stelde tot de Tweede Wereldoorlog in de praktijk nog niet veel voor.